

Senectus

BİRİKİMLER / CLASSICAL ARTICLE

Yaş Üzerine / Her Şeyin Bir Zamanı Vardır*

Michel de Montaigne¹

Yaş Üzerine

Yaşam süresini değerlendirme yöntemini kabullenmem mümkün olamaz. Bilge insanlar genellikle, genel kabul gören düşüncelere uyarak çok kısaltıyor bu süreyi.

Genç Cato, intiharını engellemek isteyenlere şu soruyu sorar: “Nasıl yani, ben hâlâ hayatı çok erken bırakma eleştirilerine maruz kalacak bir yaşta mıyım?” Oysa kırk sekiz yaşındaydı ama ona göre çok az insan bu yaşa kadar gelebildiği için olgun ve ileri bir yaştıydı.

Bazıları benim ne olduğunu, ne kadar olduğunu bilemediğim ve “doğal” dedikleri, herkesin her zaman başına doğal olarak gelebilecek ve yaşamayı bekledikleri süreyi bitirme riski taşıyan bir kazaya uğramama ayrıcalığına sahip olabildikleri takdirde, fazladan birkaç yıl daha yaşama umudunu buldukları bir “süre”den söz etmekten çok hoşlanıyorlar.

İleri yaşa bağlı bir güç bitiminden ölümü beklemek ve bu durumu, yaşamımızın sonu olarak belirlemek ne kadar boş bir düşüncedir aslında; en az rastlanan, en nadir görülen ölüm biçimidir bu. “Doğal” dediğimiz tek ölüm biçimi bu oluyor. Sanki düşen bir adamın boynunun kırılması, bir deniz kazasında boğulmak, veba ya da zatürreden ölmek “doğal olmayan” bir ölümdür; aslında yaşadığımız hayat bizatihi bütün bir tehlikeleri beraberinde getirir, hayatın ayrılmaz bir parçasıdır bunlar.

Birtakım güzel sözlerle kendimizi aldatmayalım: Genel, yaygın ve evrensel birtakım şeylere “doğal” dememiz gerekir belki. Yaşlılıktan ölmek ender rastlanan, olağanüstü ve sıradışı olduğundan başka ölümler kadar doğal olmayan bir ölümdür; en son düşünülebilecek, en uç ölüm biçimidir; bizim ne kadar uzak olursa o kadar az umabileceğimiz bir ölüm biçimi; ötesine geçemeyeceğimiz ve doğal yasaların da

* Bu metinler, Michel de Montaigne'nin *Denemeler* adlı eserinin, daha önce tam metin olarak yayımlanmış hâli olan şu yayından alıntılanmıştır: *Denemeler* (çevirmen: İsmail Yerguz), Alfa Yayınları, İstanbul, 2023, s. 367-369, 781-783. Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu'na ve yayımlamamıza izin veren Alfa Yayınları'na teşekkür ederiz.

geçebilmesini kesinlikle yasakladığı bir sınırdır bu ve o zamana kadar yaşamamız da bize nadiren tanınan bir ayrıcalıktır. Doğal yasanın, uzun yolda kendinin getirdiği engellerden ve zorluklardan kurtulmasına izin vererek, iki ya da üç yüzyılda, tek bir insana tanıdığı bir lütuftur bu.

Dolayısıyla, bence geldiğimiz yaşın, az sayıda insanın gelebildiği bir yaş olduğunu düşünmek gerekir. Genel tabloya bakıldığında, insanlar bu yaşa kadar gelmediklerinden, bu bizim onlardan önde olduğumuzun işaretidir. Hayatımızın gerçek ölçüsü olan alışılmış, bilinen sınırları aştığımızdan, bu sınırların ötesine geçme umudu içinde kesinlikle olmamalıyız. Birçok insanın rastladığı ölüm ihtimallerini atlatma şansını yakalayan birinin, kendisini olağandışı bir biçimde hayatta tutan bu şansın, kapısını sürekli çalacağını düşünmemesi gerekir.

Yanlıı düşünceleler sergilemek yasalarımızın kusurlarından biridir: Bu yasalara göre bir insan yirmi beş yaşından önce mal mülkü üzerinde tam bir tasarrufta bulunamıyor; o yaşa kadar hayatta kalıp hayatını düzenleyebileceğinin de bir garantisi yok! Augustus eski Roma mevzuatlarını değiştirmiş ve yargıç olma yaşını beş yaş aşıya çekerek otuz yaş yeterli görmüştür. Servius Tullius kırk yedi yaşını geçen şövalyeleri, savaş angaryalarından muaf tutmuştur. Augustus ise bu yaş kırk beş düşürmüştür.

İnsanları elli beş ya da altmış yaşından önce emekli etmek bence pek akıllıca değil. Benim kanaatime göre, çalışma süresini, kamu yararı gözetilerek olabildiğince uzatmak gerekir. Öte yandan, çalışma hayatına daha erken yaşta başlanmasını da doğru bulmuyorum. Augustus on dokuz yaşında dünyanın hâkimi olmuştu ve bir hendek açmaya karar verebilmek için otuz yaşın şart olduğunu düşünüyordu.

Bana sorarsanız, ruhumuz yirmi yaşında tam bir olgunluğa erişmiştir ve normalde budur; bu yaşta insanın elinden her iş gelir. O yaşta kapasitesinin bütün yükünü boşaltmamış biri, daha sonra sadece kanıtlarını gösterebilmiştir bunun. Nitelikler ve doğal erdemler, güçlü ve güzel yanlarını o yaştan itibaren gösterir.

Si l'espine nou pique quand nai,

A peine que pique jamai;

Diken ilk görüldüğünde batmazsa bize,

Hiçbir zaman batmayacaktır;

derler Dauphiné'de.

Benim bildiğim kadarıyla, insanların, eski çağlarda olsun çağımızda olsun, hangi çeşit olursa olsun, en güzel eserlerinin çoğu otuz yaşından sonra değil, otuz yaşından önce yaratılmıştır. Çoğu zaman da aynı insanın yaşamında olmuştur bu. Hannibal ve büyük rakibi Scipio hakkında kesinlikle söylemez miyiz bunu? Bu insanlar hayatlarının yarısını gençliklerinde kazandıkları şan şöhretle geçirmiştir. Daha sonra kesinlikle kendilerine değil, başkalarına kıyasla büyük adamlar olmuşlardır.

Bana gelince, kesin olan şu ki bu yaştan itibaren zihnim ve bedenim büyümekten ziyade küçülmüş, ilerlemekten ziyade gerilemiştir. Zamanlarını iyi kullananların, bilgilerinin ve deneyimlerinin de yaşla birlikte geliştiği söylenebilir ama canlılık, çabukluk, kararlılık ve daha özel, daha önemli ve daha gerekli, zorunlu başka birtakım yetenekler azalır ve körelirler.

Ubi jam validis quassatum est viribus ævi

Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus,

Claudicat ingenium, delirat linguaque, mensque.

İlerleyen zamanın saldırıları bedeni kırınca,

El ayak güçten düşünce,

Düşünce topallamaya, dil ve zihin saçmalamaya başlar.

Lucretius, *Evrenin Yapısı*, III:452-4

Yaşlılığın önünde ilk teslim olan kimi zaman beden kimi zamansa ruhtur. Mide ve bacaklarından önce, beyinleri zayıflayan birçok insan görmüşümdür; mustarip olan bu rahatsızlığı kolay göremez ve anlayamaz; bu sebeple çok daha tehlikeli bir durumdur bu.

Dolayısıyla, benim yasalardan yakınmamın nedeni bizi çok uzun süre çalıştırmaları değil, çok geç çalıştırmaya başlamalarıdır. Bana öyle geliyor ki hayatımızın kırılğanlığı ve önündeki olağan ve doğal engeller dikkate alınsaydı, daha başta, aylıklığa ve çiraklığa bu kadar büyük pay ayrılmazdı bu süreçte.

Her Şeyin Bir Zamanı Vardır

Bilge Cato'yu intihar eden genç Cato'yla kıyaslayanlar benzerlikler gösteren iki karakteri kıyaslıyor. Bilge Cato çok yönlü biri olmuş, askeri başarılarla ve kamuya yararlı işlerle ön plana çıkmıştır. Ama Genç Cato'nun erdemini bir başkasınıninkiyle karşılaştırmaya kalkışmak ona hakaret olur; tartışmasız çok güçlü bir erdemdir onun erdemi. Gerçekten de iyilik ve esas erdemler konusunda ondan ve aynı yüzyılda yaşamış herkesten çok daha büyük bir şahsiyet olan Scipio'nun onuruna saldırma cesareti gösteren Bilge Cato'nun haset ve hırsını kim bağışlayabilir?

Onun hakkında çok şey söylenmiştir: Bunlardan biri de ileri yaşında büyük bir hevesle Yunanca öğrenmeye koyulmuş olmasıdır, çok uzun süren susuzluğu gidermek isteyen biri gibi. Bu heves bana çok övülesi bir şey gibi gelmiyor çünkü “çocukluğa dönmek” dediğimiz şeydir bu; o kadar. Her şeyin bir zamanı vardır; iyi ve doğru şeylerin de başka şeylerin de. Ordu komutanı T. Quintinius Flaminius kazandığı bir savaşta, savaşın en kızgın anında işi gücü bırakıp Tanrı'ya dua ederek vakit kaybettiği için suçlanmış. “Babamız” duasını bende yerli yersiz okurum.

Imponit finem sapiens et rebus honestis.

Bilge kişi için erdem bile sınırları vardır.

Juvenalis, *Satirler*, VI:444

Eudamidas, çok yaşlı Ksenokrates'in, en büyük bir telaş ve hevesle derslerini dinlemeye geldiğini görünce, “Hâlâ öğreniyor, ne zaman bilecek peki?” demiş. Philopoemen de her gün, silah eğitimiyle kendini bu konuda geliştiren Kral Ptolemaios'a övgüler düzenlere şöyle demiş: “O yaşta bir kral için övgüye değer bir şey değildir bu; şimdiye artık gerçekten kullanması gerekirdi bu silahları.”

Bilgeler, gençlerin hayata hazırlanmaları, yaşlıların da hayattan yararlanmaları gerekir, der. Bizde buldukları en büyük kusur arzularımızın sürekli gençleşmesidir. Zevklerimiz ve arzularımız günü geldiğinde yaşlılığı mutlaka dikkate almalıdır. Bir ayığımız çukurda ve sürekli yeni iştahlar ve yeni ihtiyaçlar doğuruyoruz.

Tu secanda marmora

Locas sub ipsum funus, et sepulchri

Immemor, struis domos.

Ölüm gelmiş kapına hâlâ mermer yontturuyorsun,

Mezarı düşüneneğine evler yaptırıyorsun.

Horatius, *Odlar*, II:17-19

Ben en fazla bir yıl sonrasına uzatabilecek projeler yaparım: Artık sadece sonumu düşünüyorum. Yeni umutlara ve yeni girişimlere elveda diyorum, ayrıldığım her yere elveda diyorum ve sahip olduğum her şeyden her gün biraz daha ayrılıyorum. “*Olim jam nec perit quicquam mihi nec acquiritur... Plus superest viatici quam viae [Uzun zamandır hiçbir şey kaybetmiyorum, hiçbir şey kazanmıyorum. Gideceğim yol için gerekli olandan çok daha fazla erzağım var.]*” “*Vixi, et quem dederat cursum fortuna peregi [Yaşadım ve kaderin benim için uygun bulduğu hayat hikâyesindeki yolu kaybettim.]*”²

Nihayet yaşlılığında huzur buldum ve yaşlılık, hayatı zorlaştıran arzuları ve kaygıları azaltıyor; dünyanın gidişatının, zenginliğin, büyüklüğün, bilginin, sağlığın verdiği kaygılar, kendimden gelen kaygılar. Kimileri de artık hep susmaları gerekirken konuşmayı öğreniyor!

İnsan her yaşta öğrenebilir ama her yaşta okula gidemez: Alfabe öğrenmeye çalışan bir ihtiyardan daha budala biri olamaz!

Diversos diversa juvant, non omnibus annis

Omnia conveniunt.

Herkesin zevkine uygun bir şey vardır;

Her şey her yaşa uygun değildir.

Pseudo-Gallus (Maximianus), *Ağıtlar*, I:104

Eğer öğrenmek gerekiyorsa, durumumuza uygun düşmelidir bu çaba. Yaşlılıkta öğrenilen bu bilgilerin ne işe yarayacağını soran birine, “Öbür tarafa daha rahat ve daha kolay gitmeme yarayacak!” gibisinden bir cevap verebilmemiz gerekir. Genç Cato da böyle bir öğrenme çabası içindedir: Sonunun yaklaştığını hissedince, Platon’un ölümsüzlüğüyle ilgili diyaloguna³ sarılır: Oysa o bu gidiş için uzun zaman öncesinden gerekli malzemeyi hazır etmiştir: Platon’un anlattığı güven, kararlılık, bilgi gibi şeyler fazlasıyla vardır onda; bu açıdan bilgi ve cesareti felsefenin üstündedir. Ölümüne hazırlanmak için harcamadı bu çabayı. Alınması gereken önemli bir karar uykusundan mahrum etmemiştir onu. Gündelik yaşamını ve alışkanlıklarını aksatmadan öğrenmiş, öğrenmek amacıyla hayatını değiştirmeye ve özel tercihlerde bulunmaya kalkışmamıştır. Yargıçlığının kabul edilmediği günün gecesini oyun oynayarak geçirir; öleceği geceyi de okuyarak. Hayatı kaybetmek ya da bir kamu görevini kaybetmek aynı şey olmuştur onun için.

1 Seneca, *Ahlak Mektupları*, LXXVII:3.

2 Vergilius, *Aeneis*, IV:653.

3 Phaidon.

